

ПЕРЕДВИБОРЧІ ПРОГРАМИ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ: СУЧАСНИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Досліджено особливості програм політичних партій України, їх побудову та специфіку програмових ідеологічних засад. Розкрито причини недосконалості партійних документів та їх роль у виборчому процесі.

The features of the programs of political parties of Ukraine on the features of their construction and specific of programmatic ideological bases are explored. The reasons of imperfection of party documents and their role in an electoral process open up.

Для ефективного проведення політики, спрямованої на захист інтересів особистості, необхідним є подальше закріплення і розвиток демократичних основ Української державності, яка у своєму розвитку має орієнтуватися на впровадження та реалізацію кращих моделей світової демократії і, водночас, відповідати історичним державно-правовим і національно-культурним традиціям Українського народу. Не останнє місце в розвитку демократичних основ держави належить політичним партіям. За О. Реннеєм, “політичні партії створили демократію”... і сучасна демократія не уявляється інакше, як у партійному вигляді [13]”. Тому проблема партійних програм є однією з ключових у питанні підвищення ролі партій у політичній системі та у розробці пропозицій щодо вдосконалення системи публічної влади. Окремі аспекти партіології (науки про політичні партії) досліджували В. Баштанник (партії і місцева влада), Я. Бурч, Д. Горшков, В. Кампо, А. Зельницький, П. Удовенко (партії у виборчому процесі), В. Куйбіда (діяльність РУХу), А. Пахарев (перспективи української багатопартійності), І. Поліщук, М. Примуш (демократія і політичні партії), О. Конотопцев (імперативний мандат), О. Радченко (використання адмінресурсу), зарубіжні дослідники Ю. Древаль, М. Дюверже та ін. Але вивченню програм політичних партій уваги науковців приділено недостатньо, тому мета роботи – дослідити особливості програм політичних партій в Україні в сучасних політичних умовах.

В усталених демократіях програми політичних партій містять їхні позиції щодо шляхів розвитку основних сфер суспільного життя та засоби вирішення нагальних суспільних проблем. В Україні політичні партії також розробляють програмні документи, що є необхідною умовою для

реєстрації партій, а виборчі платформи партій загалом відповідають власне партійним програмам, проте мають нахил до популізму та не розраховані на серйозний аналіз з точки зору оцінки можливостей їх реалізації. Найхарактернішими недоліками партійних програм є, по-перше, визначення цілей без зазначення засобів, якими передбачається їх досягти; по-друге, зазвичай партії уникають наведення в програмах конкретних завдань, цифрових показників, термінів реалізації тощо.

Нині громадяни України голосують, орієнтуючись переважно не на зміст партійних програм, а на особистості лідерів, що підтверджується, зокрема, створенням “іменних” блоків у парламентських кампаніях 2002 р., 2007 р. Згідно з даними соціологічних досліджень, лише незначна частина громадян вважає, що партії служать інтересам виборців, у той же час як переважна більшість виборців вважає, що партії відстоюють інтереси партійних лідерів і фінансових та бізнесових структур.

Звітність за виконання партіями висунутих ними програм не має системного характеру та використовується переважно як технологічний засіб пропандистських кампаній напередодні виборів. Лише деякі з парламентських партій регулярно звітують про свою діяльність у Верховній Раді через партійні мас-медіа та під час безпосередніх зустрічей з виборцями. Програмні ініціативи партій у Верховній Раді, що безпосередньо не стосуються виборів, є зазвичай лише “довготривалими інформаційними приводами”, що мають на меті утримання партії в полі зору ЗМІ. Зазначене є одним з чинників, що спричиняють низький рівень довіри громадян до політичних партій та незадоволення діями їхніх представників у парламенті. На нашу думку, має існувати безпосередній зв'язок між програмою партії, передвиборною партійною програмою і урядовою програмою (якщо партія входить до урядової коаліції). І хоча іноді інтереси створення коаліцій вимагають компромісів партій з приводу тих чи інших підходів, такі компроміси не мають порушувати принципових програмних засад політичних партій. На нашу думку, для підвищення якості партійних програм необхідно внести зміни та доповнення до Закону України “Про політичні партії в Україні”, що передбачають чіткі вимоги до структури та змісту партійних програм і забезпечити взаємообумовленість партійної програми, виборчої платформи партії та програми діяльності парламентсько-урядової коаліції; а також обов'язкове застосування партійних програм як підґрунтя для діяльності партії та її парламентської фракції [4].

Програми політичних партій і їх виборчі програми суттєво відрізняються. По-перше, якщо програма партії конче необхідна при її реєстрації, не обмежена в розмірах і, як правило, становить досить масивний документ з пропозиціями і баченням розвитку країни в нинішній час і в майбутньому, то передвиборні програми політичних партій

обмежені в розмірах. Згідно з вимогами Закону України “Про вибори народних депутатів України” [2], програма не повинна перевищувати трьох тисяч друкованих знаків. Ця ж норма передбачена і в Законі України “Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів” [1]. І тому якраз у передвиборних програмах проявляється майстерність вітчизняних політиків і політтехнологів подати виборцям найпривабливішу “маркетингову обгортку” своєї партії, тобто програму, дуже обмежену в шпальті.

По-друге, в більшості своїй передвиборні програми політичних партій дуже схожі між собою за декларованими цілями, пропагують одні і ті ж цінності, шляхи досягнення цілей. Для порівняння візьмомо передвиборчі програми партій – переможців дострокових виборів до Українського парламенту 2007 р.

У передвиборчій програмі блоку “Наша Україна – Народна самооборона” зазначалося: “Скасуємо депутатську недоторканість: закон один для всіх. Ліквідуємо депутатські привілеї: безкоштовні квартири, відпочинок та лікування в елітних закладах, авіаперельоти. Створимо національне антикорупційне бюро, яке перевірить відповідність видатків високопосадовців задекларованим доходам” [8]. У передвиборчій програмі виборчого блоку політичних партій “Блок Юлії Тимошенко”, “Український прорив” зазначено: “Влада корумпована, бо вона безконтрольна. Знищимо корупційний союз влади та тіньового капіталу... Народ на референдумі наділить місцеве самоврядування виконавчою владою та фінансовою самостійністю, спростить процедуру проведення всеукраїнських та місцевих референдумів, ліквідує пільги та недоторканість усіх посадовців” [6]. У передвиборчій програмі Комуністичної партії України зазначалося: “Доленосні питання внутрішньої та зовнішньої політики вирішуватимуться на всеукраїнських і місцевих референдумах. Буде скасовано недоторканість Президента, народних депутатів України, суддів, інших державних посадовців. Депутати всіх рівнів здійснюватимуть свої повноваження на основі імперативного мандату” [5]. “Неухильне дотримання законів зменшить обсяг “тіньової” політики і економіки, сприятиме подоланню корупції в суспільстві” [7] (Партія регіонів). Або з цього приводу в програмі виборчого блоку політичних партій “Блок Литвина” йшлося таке: “...упровадження механізму звітування народних депутатів та їх відкликання; скасування депутатської недоторканості та ліквідація всіх депутатських привілеїв; прирівняти корупцію до державної зради. Запровадити обов’язкове декларування доходів чи витрат не тільки держслужбовців, а й членів їх сімей, всіх осіб, хто розпоряджається їхнім майном, ...позбавляти пенсійного забезпечення держслужбовців, які притягаються до відповідальності за хабарництво, зловживання

службовим становищем. Скасувати умовні строки та амністію для засуджених за корупційними статтями” [9].

Отже, відмінності між політичними партіями, здебільшого, не у виборчих програмах, а в харизматичних лідерах, що їх очолюють, складі їх команд та бізнес-структур, які їх підтримують та фінансують. І це не дивно, адже перед виборчою кампанією кожна партія або сама проводить, або замовляє соціологічні дослідження проблем виборців, щоб потім викласти їх у тому вигідному ракурсі, якого чекає від них виборець. Звідси реальні наміри партій, їх партійні програми суттєво відрізняються від передвиборних програм, часто змінюються залежно від політичної кон’юнктури, інтересів та очікувань виборців, що можна прослідкувати на прикладі програмних засад Комуністичної партії України (КПУ).

На вимогу виборчого часу у програмі КПУ змінюється формат відношення комуністів до українських церков. У програмі КПУ 2002 р. зазначалося: “Забезпечення свободи совісті та віросповідання. Сприяння створенню віруючим умов для задоволення релігійних потреб, засудження релігійного екстремізму”. У 2006 р. комуністи вже намагаються вести захист російської УПЦ, осередки якої і так є домінуючими на Сході та у Центрі України: “Гарантуємо свободу совісті та віросповідання, не допустимо знищення канонічного православ’я [12]”. Ще войовничіше ця тема звучить на дострокових виборах 2007 р.: “Держава захистить канонічне православ’я від націоналістичної експансії та заборонить діяльність тоталітарних сект” [5]. Або як прагматичніше комуністи сприймають боротьбу з безробіттям. У програмі КПУ 2002 р. зазначалося: “До 2005 р. подолати в основному безробіття”, а у програмі 2006 р.: “Сформуємо дієву державну програму ліквідації безробіття і створення нових робочих місць [8]”. “Будуть створені умови для забезпечення загальної зайнятості [5] (2007)”. Висновок один – коли змінюється кон’юнктура політичного ринку, змінюються і програми партій, які стають правдивішими і привабливішими для електорату.

По-третє, суттєво відрізняється сама структура програм. Вони, як правило, будуються за блоками-напрямами суспільного розвитку, серед яких: державне будівництво, духовне життя, правова сфера, економічне життя, соціальна сфера, зовнішня політика тощо. Усі ці розділи містять серйозні обґрунтування того чи іншого шляху розвитку сфери життя в баченні партії, включаючи математичне пояснення. Структура передвиборних програм складається з ключових повідомлень і меседжів. І хоча, на думку багатьох науковців, ці політтехнологічні поняття тотожні, ми вважаємо ключове повідомлення значно ширшим за змістом, обсягом і смисловим навантаженням, а меседж ототожнюємо із коротким політичним слоганом, який має важливе (основне) смислове навантаження.

Розробка ключового повідомлення партії є процесом, який

починається тоді, коли складається програма. Програма, заява (не більше 4 – 6 сторінок) є розробкою про чіткі політичні принципи та курс партії. Програма повинна пояснювати, чому партія була сформована та які ідеали й ідеї пропагує, вона повинна зрозуміло пояснювати курс партії та як він буде втілюватися.

У програмах дохідливо пояснюється, за що/проти чого партія стоїть та суть напрямків її роботи. Більша частина програм показує детально пріоритети партій та чому і в яких питаннях суспільно-економічного життя країни партії пропонують альтернативу іншим політичним партіям.

Для прикладу проходження цього процесу у країнах усталеної демократії візьмемо розробку курсу та програми канадської Нової демократичної партії (далі – НДП). Курс НДП розроблено на кількох рівнях, обговорюється, вносяться поправки та приймається на зборах раз на два роки. Ідеї курсу та документи партії, які розробляються закритими зборами з партійних питань та інтересів, партійним дослідницьким відділом та партійними активістами, розповсюджується та обговорюється між зборами. Напередодні зборів керівництво просить місцеві організації зустрітись для формулювання резолюцій. І нарешті, резолюції проголошують у залі з'їзду для обговорення та поправок, потім приймаються шляхом голосування.

Програма партії розробляється, виходячи з курсу партії, за допомогою серії регіональних комітетів, які працюють над певними питаннями. Потім вносяться поправки і програма схвалюється загальнодержавним конгресом. Ключове повідомлення партії постійно розробляється/покращується чи оновлюється штабом партії та зв'язківцями шляхом консультацій з головою та виконавчими особами партії [10].

Майже ідентичним шляхом у політичних партіях України демократичного спрямування створюються і їхні програми. Також закладаються в їх зміст ключові повідомлення, що характеризують партію і вказують на її відмінність від опонентів, створюючи її емоційне забарвлення, для того щоб запам'ятатися виборцям. Це свого роду фундамент, який складається з цінностей і який підтримує позицію політичної сили – кандидата з усіх питань і показує, з чим вона іде на вибори. Ключове повідомлення – це радше політична заява, аніж ставлення до різних питань, це спрощена, стиснута форма цінностей і пріоритетів програми партії, хоча кількість можливих ключових повідомлень необмежена. Наведемо декілька прикладів з програм партій, що увійшли до Українського парламенту на дострокових виборах 2007 р.

У передвиборчій програмі Партії регіонів зазначено: “Молодь отримає нові можливості, які докорінно змінять її життя на краще; українській армії – гідну перспективу; родюча земля – багаті селяни [7]”.

У передвиборчій програмі блоку політичних партій “Блок Юлії

Тимошенко” проголошено: “Посилимо кримінальну відповідальність за корупційну діяльність до довічного ув’язнення; повернемо наших заробітчаних із закордону в Україну; забезпечимо завершення вступу України до СОТ” [6].

У передвиборчій програмі блоку “Наша Україна – Народна Самооборона” зазначено: “Очистимо владу та наведемо порядок; зосередимо увагу на потребах людей; забезпечимо конкурентноспроможність України, захистимо приватну власність; відродимо українське село, утвердимо здоровий спосіб життя” [8].

У передвиборчій програмі виборчого блоку політичних партій “Блок Литвина” зазначено: Український народ пограбований, ошуканий і принижений. Бідність – повсякденність для більшості людей. Нинішня влада фактично є декорацією для олігархів, а не владою і волею народу” [9].

У передвиборчій програмі Комуністичної партії України зазначено: “Справжнє народовладдя; зростання економіки ітиме на користь народу, а не олігархів; держава ліквідує дитячу безпритульність протягом трьох років; реально захищені права громадян; комуністи знають, що і як потрібно робити” [5].

Проаналізувавши основні ключові повідомлення з передвиборчих програм партій, що пройшли до Українського парламенту, можна зробити висновок, що під більш 75 % ключових повідомлень їх програм можуть підписатися всі партії. На жаль, програми мало підкреслюють, ідентифікують самобутність, неповторність і оригінальність кожної з партій. Це радше пов’язано з відсутністю певного досвіду в партійних політехнологів, відсутністю чіткої ідеологічної градації партій – учасниць виборчого процесу, а також те, що у своєму волевиявленні виборець більше орієнтувався на особистісні характеристики лідерів партій та блоків.

Спроба ідентифікувати партію у свідомості виборця через партійне гасло чи меседж використовувалася постійно. Це було на виборах 1998, 2002, 2006, 2007 рр., але досить активно проявилася як на виборах до місцевих рад, так і народних депутатів України 2006 р. Кожна партія мала досить вдале гасло (меседж, слоган), яке легко запам’ятовувалося виборцями. Партія регіонів – “Стабільність і добробут!” [7]. Блок політичних партій “Блок Юлії Тимошенко” має програму, яка ідентифікується як “Український прорив” [6]. Блок “Наша Україна – Народна Самооборона” – “Для людей, а не для політиків!” [8], на минулих виборах був “Не зрадь Майдан” (влучний приклад невдалого меседжу)” [11]. Комуністична партія України – “За народовладдя! Геть диктатуру!” [5]. Виборчий блок політичних партій “Блок Литвина” – “Від безладу до справедливого порядку!” [9].

Більшість партійних організацій на місцевих виборах 2006 р. теж ішли під єдиними партійними гаслами за вказівками київських структур, чим

створювали своєрідну вертикаль для виборчих уподобань електорату, але знову ж таки наголошуємо, виборці більше орієнтувались на особистісні якості лідерів, ніж на програми, про що говорить порівняльна статистика результатів виборів до Верховної Ради України і до місцевих рад.

Мета партійної програми – переконати людей та спонукати їх на дію, тобто віддати голос за партію. Вона здійсниться тоді, коли буде емоційно донесена до виборця і відповідатиме певним вимогам. Після того як політична партія оголосила свою партійну передвиборчу програму, вона повинна бути готова пояснити курс, який пропонує для того, щоб нагодувати країну чи побороти злочинність і корупцію, побороти високу смертність, боротись за справедливість, створити робочі місця чи допомогти селу. Найчастіша помилка полягає в тім, що програми побудовані без практичних напрямків та ідей для її підтримки і навіть реалізації. Виникають суто популістські програми, які реалізувати практично неможливо, але вони звучать привабливо.

Якщо партія обіцяє людям, що вирішить їх проблеми, але не може сказати, як, то їм радше виборці не повірять, або зроблять це пізніше. Наприклад, курс на створення робочих місць та на економічне зростання повинен розглядатись як практична, реалістична відповідь на першочергові потреби країни та шлях для покращання довгострокових перспектив.

Програми політичних партій чітко регламентовані законом, повинні поважати державність України та основні права і свободи громадян. Відповідно до ст. 7 Закону України “Про політичні партії в Україні” політичні партії повинні мати програму. Програма політичної партії є викладом цілей та завдань цієї партії, а також шляхів їх досягнення. Цей партійний документ є в переліку шести документів, що необхідні для реєстрації політичної партії [4]. Діяльність партій повинна проходити відповідно до Конституції України, вищезгаданого Закону, а також інших законів України та згідно з партійним статутом, прийнятим у визначеному законом порядку. Партії забороняються, якщо програмні цілі або дії партій спрямовані на: 1) ліквідацію незалежності України; 2) зміну конституційного ладу насильницьким шляхом; 3) порушення суверенітету і територіальної цілісності України; 4) підрив безпеки держави; 5) незаконне захоплення державної влади; 6) пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової чи релігійної ворожнечі; 7) посягання на права і свободи людини; 8) посягання на здоров’я населення.

Крім іншого, діяльність політичної партії може бути заборонена лише за рішенням суду. У першій інстанції справу про заборону політичної партії розглядає Верховний Суд України [4].

Переважна частина політичних партій, навіть тих, які сьогодні входять до складу парламентської більшості, фактично не мають достатніх

можливостей впливу на формування структур виконавчої влади, відтак – на їхню діяльність. Це призводить до того, що взаємодія між партіями і органами виконавчої влади, насамперед на місцях, нерідко відбувається або у вигляді заходів представницького характеру – засідань консультативних рад, “круглих столів” тощо, або у вигляді кулуарних переговорів і домовленостей. Є невідкладна потреба запровадження законодавчо визначених механізмів реалізації впливу політичних партій на систему державної влади як у центрі, так і на місцях. Одним із механізмів може бути використана Президентом України ідея “круглого столу” та підписання Універсалу після кожних парламентських виборів як програми спільних дій урядової коаліції, в якій би знаходили відображення передвиборні програми кожної з партій учасниць.

Крім того, уже таким механізмом стають пропорційні вибори як до Верховної Ради України, так і до місцевих рад та формування на їх основі виконавчих комітетів. Цей крок забезпечує там їх представництво і реалізацію програмних пропозицій партій, у т.ч. і у сфері розвитку місцевої демократії.

Політичні партії за умов демократії не просто репрезентують інтереси різних груп, вони оформлюють та обґрунтовують їх ідеологічно – у вигляді систематизованих програмних вимог по відношенню до влади та політики держави. Партії не обмежуються вираженням різних соціальних інтересів, а й організовують та представляють їх у політичному процесі, беручи участь у боротьбі на виборах за право на участь у виробленні і здійсненні державної політики. Як електоральні машини партії сприяють розвитку політичної участі, залученню громадян до політики, організації та структуруванню політичного процесу в демократичних системах. Взаємодіючи між собою та з органами державної влади та місцевого самоврядування, політичні партії можуть погоджувати різні, зазвичай протилежні соціальні інтереси, тим самим знімаючи соціально-класові суперечності та долаючи суспільну напругу без агресії та насилля, шляхом компромісу.

Оскільки більшість сучасних партій прагнуть бути партіями для всіх, а не тільки для якоїсь однієї суспільної верстви, вони пропонують суспільству цінності, здатні об’єднати більшість громадян. Партія, здійснюючи електоральну функцію, неминуче впливає на суспільну думку, намагаючись переконати виборців в оптимальності власної платформи. Обираючи представників однієї з партій, виборець тією чи іншою мірою (від свідомого вибору політичної платформи до голосування за привабливого лідера) політично соціалізується. Англійський політолог Дж. Блондель зазначав, що “виборці підтримують політичні партії, виходячи з емоційного ставлення до них (негативного або позитивного) та оцінки персонального складу партійної організації, особливо лідерів” [15]. Наведені функції органічно взаємопов’язані й у своїй єдності

характеризують специфіку політичних партій як невід’ємного інституту демократичного суспільства. Ефективність демократичних інститутів та політична стабільність суспільства значною мірою залежать від типу партійної системи, яка утвердилася в даній країні, її узгодженістю із соціокультурними та економічними установами, політичною традицією народу. Особливе місце посідають політичні партії в перехідні періоди суспільного розвитку. Це підтверджується досвідом трансформаційних процесів, які відбувалися в минулому столітті [14]. Навіть полеміка про кризу сучасних політичних партій так і не виявила можливої альтернативи для партій, яка змогла б повноцінно змінити їх у функціонуванні демократичних систем.

Дослідження програм політичних партій Українського парламенту 2002 – 2007 рр. надає можливість провести їх аналіз на предмет “декоративності” чи реальності та практичності програмових засад. Адже не секрет, що за красивою, іноді популістською маркетинговою “вивіскою” партійної програми до органів влади проходять спритні бізнесмени, а то й цілі клани з програмою лобізму своїх економічних інтересів, чи інші категорії активістів партій у пошуках “депутатської недоторканості”, або певних преференцій для власного бізнесу. Варто додати, що політичні програми – це лише маркетингове оформлення політичних партій і норма дотримання якої вимагає чинне законодавство. Але політики, маючи можливість використовувати її для пропагування партійних ідей, роблять це вкрай недостатньо, пропагуючи перш за все лідерів партій чи блоків і себе, як партійних функціонерів.

Література:

1. Закон України “Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів” від 6 квітня 2004 р. №1667-IV. – К.: ПЦ “Фоліант”, 2005. – С. 61.
2. Закон України “Про вибори народних депутатів України” від 25 березня 2004 р. № 1665 – Ім. – К.: ВД “Скіф”, 2006. – 140 с.
3. Закон України “Про об’єднання громадян” від 16 червня 1992 р. № 2460-ХІІ // ВВР України. – 1992. – № 34.
4. Закон України “Про політичні партії в Україні” від 5 квітня 2001 р. № 2365-ІІІ // ВВР України. – 2001. – № 23.
5. Голос України. – 2007. – № 162. – (12 верес.).
6. Голос України. – 2007. – № 164. – (14 верес.).
7. Голос України. – 2007. – № 166. – (18 верес.).
8. Голос України. – 2007. – № 169. – (21 верес.).
9. Голос України. – 2007. – № 171. – (25 верес.).
10. Демократ. NDI. Жовтень 2003.
11. Зоря Полтавщини. – 2006. – № 49. – (20 берез.).
12. Зоря Полтавщини. – 2006. – № 50. – (22 берез.).

13. *Фесенко В.* Воздействие избирательной системы на роль политических партий в развитии демократии в Украине // [http://www.dep.kiev.ua/confer/Conference% 202000 / Section%205 / Fesenko. Pdf / indexu. html](http://www.dep.kiev.ua/confer/Conference%202000/Section%205/Fesenko.Pdf/indexu.html)

14. *Шведа Ю.Р.* Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посіб. – Львів: Тріада плюс, 2004. – 528 с.

15. *Blondel J.* Political Parties, a Genuine Case for Discontent? – London: Windowood House, 1978. – P. 56.

Надійшла до редколегії 9.02.2008 р.